

PRIKAZI

Zbornik Znanstvenog simpozija u povodu 80. godišnjice akademika prof. Ivana Gamsa "Fizična geografija pred novimi izzivi". Dela 20, 1-185, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2003.

Znanstveni simpozij u počast akademika I. Gamsa održan je u Ljubljani 1. srpnja 2003., a njegovoj je obljetnici bio posvećen i prvi dan *11. međunarodne krasoslovne šole u Postojni* u Inštitutu za raziskovanje krasa 2. srpnja 2003. Simpoziju u Ljubljani iz Hrvatske su prisustvovali akademik Andrija Bognar (s referatom) i Nenad Buzjak.

Prema biografskim podatcima SAZU, Ivan Gams je rođen 5. lipnja 1923. u Šmartnem kraj Slovenj Gradca. Poslije završetka studija, 1951. zaposlio se u Inštitutu za geografiju SAZU. Nakon uspješno obranjene disertacije "Pohorsko Podravje - razvoj kulturne pokrajine" na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, 1959. je promoviran u doktora znanosti. 1962. godine prešao je na Inštitut za raziskovanje krasa SAZU u Postojni kao viši znanstveni suradnik. Od 1966. radio je u Inštitutu za geografiju Univerze u Ljubljani, 1966. izabran je za izvanrednog, a 1972. za redovitog profesora fizičke geografije na Odjelu za geografiju Filozofske fakultete, čiji je predstojnik i voditelj katedre za fizičku geografiju bio niz godina. Od 1978. godine je izvanredni, a od 1985. redoviti član Slovenske akademije znanosti i umjetnosti (SAZU). Bio je predsjednik Jamarske zveze Slovenije, predsjednik Geografskog društva Slovenije i upravitelj Geografskog inštituta Antona Melika pri ZRC SAZU, urednik i suurednik Geografskog zbornika i predsjednik Znanstvenog sveta Geografskog inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Na području istraživanja krša dosegao je svjetski priznate rezultate u tipizaciji polja u kršu, proučavanju korozije, značajki kontaktnog krša i siga. Kao vođa programske komisije 4. međunarodnoga speleološkog kongresa dao je poticaj za osnivanje Međunarodnoga speleološkog saveza (današnji UIS) i vodio pripreme za saziv skupa na kojem je 1965. ta organizacija u Ljubljani i osnovana. Sa suradnicima je sastavio Slovensku kršku terminologiju te potaknuo nastanak Hrvatske krške terminologije (u izdanju akademika J. Roglića). Kao rezultat dugogodišnjih istraživanja, 1974. objavio je monografiju "Kras". Dao je inicijativu za izradu geomorfološke karte Jugoslavije 1 : 500 000, sudjelovao u izradi legende za nju i legende karte mjerila 1 : 100 000. Koautor je tri lista geomorfološke karte Europe 1 : 2 500 000 u izdanju komisije za geomorfološko kartiranje IGU. Intenzivno je radio na geografskoj regionalizaciji Slovenije, proučavao njezinu geokološku i klimatsku regionalizaciju i značajke, geomorfologiju pojedinih područja i pojedine prirodne katastrofe. Istraživao je smanjivanje Triglavskog ledenjaka, važan dio čega su bila istraživanja Triglavskog brezna koja je vodio i u njima sudjelovao. S rezultatima istraživanja sudjelovao je na nizu geografskih i speleoloških skupova u domovini i inozemstvu. Počasni je član mađarskog i srpskog geografskog društva, zaslužni profesor Filozofske fakultete, član Europske akademije znanosti i umjetnosti i od 1996. počasni predsjednik Zveze geografskih društava Slovenije.

Zbornik "Fizična geografija pred novimi izzivi" podijeljen je na dva dijela. U prvom su referati održani na simpoziju, a u drugom slavjenikova bibliografija koju su pripremile I. Knez Račić, M. Mlinar Strgar i J. Turk. Urednik zbornika je dr. Karel Natek. U zborniku je objavljeno 12 referata: Ivan Gams: *O razvoju fizične geografije v Sloveniji in njenih sodobnih izzivih*, Mario Panizza: *Karst landforms as geomorphosites*, Jean Nicod: *Understanding environmental problems in Dinaric Karst*, Ugo Sauro: *The dolina: emblematic and problematic karst landform*, Andrija Bognar: *Academician Ivan Gams and his influence on development of geomorphology in the Republic of Croatia*, Andrej Kranjc: *Novejše smeri v krasoslovnih raziskavah*, Franc Lovrenčak: *Pokrajinskoekološke enote v Planici*, Dušan Plut: *Razvojno-varovalni pomen pokrajinskoekološke sestave Slovenije*, Ana Vovk Korže: *Novejši trendi v geografskem raziskovanju prsti in rastlestva v Sloveniji in tujini*, Drago Perko: *Regionalna geografija in Ivan Gams*, Darko Ogrin: *Spreminjanje*

temperature zraka in padavin po letnih časih v Ljubljani in Trstu v obdobju 1851.-2002., Karel Natek: *Fizična geografija in preučevanje ogroženosti zaradi naravnih in drugih nesreč.*

U svom referatu o utjecaju akademika I. Gamsa na razvoj hrvatske geomorfologije akademik A. Bognar istaknuo je njegov prilog u usmjeravanju razvoja i modernizaciji naše geomorfologije, okupljanju geomorfologa-geografa na polju geomorfološkog kartiranja, obrazovanju mladoga znanstvenog osoblja, razvoju i primjeni novih znanstvenih metoda u geokološkom vrjednovanju reljefa i geomorfologiji uopće.

U bibliografskom dijelu zbornika obuhvaćena su djela objavljena od 1951. godine. Tu su znanstveni i stručni članci, monografije i udžbenici. To je samo dio bibliografije, koja broji više od 1100 bibliografskih jedinica, a objavljena je na CD-ROM-u dostupnom u knjižnici Oddelka za geografiju Filozofske fakultete, i sastoji se i od objavljenih sažetaka predavanja, priloga u enciklopedijama i leksikonima, kartografske građe, polemika, uvodnika, recenzija, bibliografskih zapisa itd.

Nenad Buzjak

Martin JONES, Rhys JONES, Mike WOODS: An Introduction to Political Geography; Space, Place and Politics, Routledge, London, 2004, 202 str.

U nakladi izdavačke kuće Routledge objavljena je 2004. knjiga autora Martina Jonesa, Rhysa Jonesa i Michaela Woodsa *An Introduction to Political Geography* s podnaslovom *Space, Place and Politics*. Autori su predavači političke geografije na Sveučilištu Wales Aberystwyth. Knjiga je nastala kao rezultat dvadesetogodišnjeg proučavanja političke geografije trojice autora, a na temelju predavanja na kolegijima vezanima uz političku geografiju koja autori drže od 1995. na Sveučilištu Wales Aberystwyth.

Sadržaj i koncept knjige ukazuju na to da namjera autora nije bila dati iscrpan prikaz povijesnog razvoja i oblikovanja političke geografije kao znanstvene discipline, već se usredotočiti na suvremenu političko-geografsku problematiku svijeta. Naglasak je stavljen na kompleksan međuodnos politike i geografije s posebnim osvrtom na prostor, teritorij i moć.

Knjigom dominiraju tri cjeline: *Država, teritorij i regulativa*, *Politika, moć i prostor*, te *Ljudi, politika i geografija* koje su podijeljene na manja poglavlja. Sadržajem se ove cjeline naslanjaju jedna na drugu iako se mogu promatrati i odvojeno. Može se reći da one predstavljaju tri knjige u jednoj. Svaka cjelina u proučavanju političke geografije kreće s drugog stajališta.

Središnjem dijelu knjige prethodi razmjerno kratak ali iznimno koristan i pregledan uvodni dio. U njemu je definiran pojam političke geografije i zatim je prikazan njezin povijesni razvoj uz navođenje najznačajnijih političkih geografa i njihovih ideja od Ratzela i Mackindera do Wallersteina i Taylora. Na kraju poglavlja autori se bave budućnošću političke geografije, odnosno novim smjerovima i školama koje se javljaju u razvoju ove znanstvene discipline.

Prvi dio knjige započinje s državom kao pojmom koji je dugo bio u žarištu zanimanja političke geografije kao i pojmom državnog teritorija kao temeljne odrednice države. Objašnjava se i odnos države prema van odnosno prema drugim državama s naglaskom na geografiju i geopolitiku. U posljednjem poglavlju prvog dijela istražuje se važnost zakonske regulative na nacionalnoj i lokalnoj razini za gospodarski i politički razvoj pojedine države. *Regulacionizam* se izdvaja kao posebna političko-geografska škola koja proučava državno uređenje gospodarskog života u najširem smislu.

Druga cjelina bavi se ponajviše prostorom kao temeljnim geografskim konceptom. Razvoj nacije i njezin koncept povezani su s prostorom i teritorijem. U drugom poglavlju prostor je raščlanjen do lokalne razine i izjednačen s krajolikom. U trećem poglavlju naglasak je na sukobima oko krajolika, odnosno njihove simbolike uz niz izvrsnih primjera (primjerice uništavanje spomenika iz razdoblja komunizma u Mađarskoj ili sukob oko isticanja konfederalne zastave na zgradama lokalne uprave u Južnoj Karolini).

U trećem dijelu autori se usredotočuju na ljude. Angažiranje ljudi u političkim procesima uz objašnjenje kako geografski uvjeti mogu utjecati na takvo angažiranje obrađuje se u prvom poglavlju. Elektoralnoj geografiji posvećena je osobita pozornost, s posebnim osvrtom na britanske izbore 1997. i američke predsjedničke izbore 2000. Prikazani su i novi politički i društveni pokreti i njihova uloga u suvremenom društvu, a autori raspravljaju do koje je mjere geografima zapravo preporučljivo uključiti se u političke procese kako ne bi izgubili svoju objektivnost.

Na kraju teksta nalazi se iznimno opsežan popis korištene literature, svakako vrijedan izvor informacija za sve koji se namjeravaju ozbiljnije baviti političkom geografijom. Uz to, nakon svakog poglavlja autori navode popis dodatne literature koja se odnosi na tematiku tog poglavlja. Sa stilom pisanja i strukturom teksta prisutnog kod britanskih i angloameričkih autora usklađeni su i uokvireni dijelovi teksta koji donekle preuzimaju ulogu fusnota i u kojima se redovito prikazuju konkretni primjeri koji prate glavni tekst često popraćeni različitim grafičkim priložima. S obzirom na to da se radi o knjizi s tematikom političke geografije primjećuje se da je premalo karata. Općenito je malo grafičkih prikaza pa tekst ponekad postaje monoton i težak za praćenje. Bilo bi dobro da su autori naveli više relevantnih web stranica čime bi knjiga još više dobila na aktualnosti.

S obzirom na to da u hrvatskoj geografskoj literaturi već dulji niz godina postoji potreba za kvalitetnim udžbenikom iz političke geografije bio bi propust da ova knjiga ne doživi i svoje hrvatsko izdanje. Ona može poslužiti i kao dobar obrazac našim autorima pri pisanju sveučilišnog udžbenika jer se radi o knjizi pisanoj na temelju suvremene geografske metodologije. U svakom slučaju preporučljiva je kao dodatna literatura studentima geografije, ali i studentima drugih društvenih znanosti (sociologije, ekonomije, povijesti, politike i dr.)

Robert Lončarić

Vladimir STIPETIĆ, Nenad VEKARIĆ: Povijesna demografija Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2004., 372 str.

Knjiga Povijesna demografija Hrvatske opsežno je djelo čiji je temeljni cilj, prema riječima autora, olakšati (mlađim) istraživačima snalaženje u brojnoj demografskoj literaturi. Autorski dvojac taj je cilj ispunio na način da su prikazali osnovne smjerove i interese dosadašnjih demografskih istraživanja u Hrvatskoj i dali popis iznimno velikog broja bibliografskih jedinica koje se bave stanovništvom. Uzimajući u obzir zahtjevnost posla koji su autori obavili i trud koji su uložili za napisati ovako opsežno djelo, smatramo da pogreške i izostavljanje ponekih demografskih radova i izvora ne umanjuju vrijednost ove publikacije. I sami autori naglasili su da knjiga ima nedostataka objektivne i subjektivne prirode, jer neke teme nisu obuhvaćene, dok su druge nedovoljno obrađene. Jasno je da je iznimno teško, gotovo nemoguće, navesti sve radove s demografskom tematikom.

Što se tiče prostorne i vremenske granice na koje se ovo djelo ograničava, autori su u svojim proučavanjima obuhvatili današnji teritorij Republike Hrvatske i to od sredine 20. st. Potrebno je naglasiti da se ova knjiga ne upušta u šira objašnjavanja pojedinih pojava i procesa na području Hrvatske, već pruža popis bibliografskih jedinica koje se bave određenom tematikom.

U uvodnom dijelu (9-22 str.) kratko se raspravlja o korijenima povijesne demografije u svijetu i u nas te se navode najznačajniji autori koji su postavili temelje ove znanstvene discipline. Nadalje, autori su korijene povijesnodemografskih istraživanja podijelili u nekoliko osnovnih smjerova: tradicijski i povijesno-ekonomski smjer, demografsko-statistički smjer, povijesnomedicinski i antropološki smjer, dokumentaristički i genealoški smjer, demogeografski smjer, demografski smjer te socijalnoantropološki smjer. Unutar svakog smjera navedeni su najznačajniji predstavnici i teme, odnosno područja kojima su se bavili.

U narednom poglavlju *Infrastruktura* (23-32 str.) navode se ustanove te priručnici, građa i matične knjige koji su neizostavan dio demografskih istraživanja. Najvažnije mjesto među

priručnicima pripada djelu Mirka Korenčića "Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971". Iako je ova knjiga tiskana prije 35 godina, ona je neizostavan priručnik u proučavanju demografskog razvoja nekog područja, jer daje broj stanovnika za gotovo sva naselja u Hrvatskoj od prvog službenog popisa provedenog na teritoriju Republike Hrvatske do posljednjeg koji je bio dostupan u vrijeme pisanja ove knjige, a to je popis iz 1971. g. Osim Korenčićevog priručnika, autori kao nezaobilaznu demografsku literaturu navode udžbenik iz demografije akademkinje Alice Wertheimer-Baletić iz 1973. g., koji je 1982. g. nadopunjen i objavljen pod nazivom "Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak", a prije nekoliko godina, točnije 1999. g., objavljena je još cjelovitija i proširena verzija navedene knjige, ali pod nazivom "Stanovništvo i razvoj". Autori navode još nekoliko autora i djela značajnih za demografska proučavanja međutim, izostavili su djelo koje zasigurno zaslužuje posebnu pažnju, a to je knjiga "Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima", koja je tiskana 1998. g. u pet svezaka u izdanju Državnog zavoda za statistiku.

Poglavlje pod naslovom *Istraživanje stanovništva Hrvatske* (33-112 str.) zajedno s narednim poglavljem čini središnji dio knjige, a podijeljeno je u nekoliko potpoglavlja. U prvom od njih, *Povijesnodemografske sinteze*, navode se autori koji u svojim radovima sintetiziraju demografski razvoj Hrvatske ili nekih njenih dijelova. U potpoglavlju *Demografska tranzicija* navode se doprinosi Alice Wertheimer-Baletić, Jakova Gela i Igora Karamana u proučavanju procesa demografske tranzicije u Hrvatskoj. Slijede poglavlja o procesima i događajima koji su imali vrlo značajnu ulogu u demografskom razvoju Hrvatske, a to su depopulacija i deagrarizacija, demografski gubici u ratu te gladi i epidemije. Znatna pozornost poklonjena je etničkim i nacionalnim skupinama u Hrvatskoj, a naglašava se i uloga antropologije i genetskih istraživanja u utvrđivanju porijekla stanovništva. Svaka od najbrojnijih nacionalnih manjina u Hrvatskoj zasebno je obrađena, a poglavlje završava pregledom istraživanja obiteljskih struktura i marginalnih skupina.

Četvrto i najopsežnije poglavlje (113-216 str.) bavi se regionalnim demografskim istraživanjima i podijeljeno je na sljedeće prostorne okvire: Hrvatska i Slavonija (Zagreb, Sjeverozapadna Hrvatska, Slavonija, Banija, Kordun i Lika, Rijeka, Primorje i Gorski kotar), Istra i Kvarner, Dalmacija i Dubrovnik. Autori su citirali zaista iznimno velik broj radova koji se bave proučavanjem stanovništva pojedinog dijela Hrvatske te stoga ova poglavlja predstavljaju odličan temelj za buduća demografska proučavanja.

Hrvati izvan Hrvatske sljedeće je poglavlje u knjizi (217-236 str.), a daje osvrt na radove koji se bave izučavanjem hrvatskog stanovništva izvan vlastite domovine, ponajprije hrvatskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, Boki kotorskoj, Sloveniji i Janjevu, a zatim migracijama iz Hrvatske za vrijeme Osmanlijskih osvajanja te iseljavanjem u prekomorske zemlje tijekom 19. i 20. st.

Poglavlje *Pogled izvana: inozemni istraživači povijesti stanovništva Hrvatske* (237-246 str.) daje samo kratki prikaz radova inozemnih autora koji su proučavali stanovništvo Hrvatske, odnosno neke njegove segmente. Iako se iz njihovih istraživanja vidi da nisu u potpunosti upoznati s demografskom problematikom Hrvatske, njihov doprinos je ipak značajan jer su uveli nove metode istraživanja.

Svojevrsna sinteza i zaključak objedinjeni su u posljednjem poglavlju pod naslovom *Ocjena ostvarenog napretka i perspektive povijesne demografije u Hrvatskoj* (247-254 str.). Autori zaključuju da se tijekom 20. st. povijesna demografija značajno razvila kao znanstvena disciplina, a broj znanstvenika koji se bave proučavanjem stanovništva višestruko povećao. Cilj knjige bio je prikazati doprinose ovih autora u proučavanju demografskog razvoja Hrvatske i u razvoju demografije te na taj način olakšati posao narednim generacijama koje će se također time baviti. Najveći dio radova bavi se kretanjem broja stanovnika i na tom polju nastali su brojni značajni radovi, od kojih su neki neizostavan dio demografskog proučavanja na teritoriju Hrvatske. Ostala važna istraživanja bila su orijentirana na proučavanje pojava bolesti i gladi, ratnih stradanja, prirodnog kretanja stanovništva, struktura stanovništva te migracija.

Dosadašnji radovi stvorili su dobar temelj za daljnji razvoj povijesne demografije u Hrvatskoj, koji bi, prema autorima ove knjige, trebao imati sljedeće korake: 1. stvaranje novih povijesnodemografskih priručnika – osim postojećih neizostavnih priručnika (djela Korenčića, Wertheimer-Baletića, Gela, Nejašmića) javlja se potreba za objavljivanjem novih priručnika koji će omogućiti kvalitetnije komparativne analize; 2. kritička analiza izvora – do sada su se istraživači u potpunosti pouzdavali u dostupne izvore, međutim, potrebno ih je kritički sagledati i dokazati njihovu vjerodostojnost; 3. razvoj metodologije – cilj demografskih proučavanja nije samo dati brojčane podatke, već i odrediti uzročno-posljedične veze; 4. nastavak regionalnih istraživanja do novih sinteza – potrebno je izraditi sintezu o stanovništvu Hrvatske i unaprijediti regionalna istraživanja; 5. institucionalizacija – do sada su se povijesnodemografska istraživanja odvijala spontano, iz više istraživačkih jezgri, što nije uvijek bio nedostatak, međutim, danas je potrebno ostvariti koordinaciju među istraživačima, uvesti određene standarde i usuglasiti metodologiju istraživanja. Ti bi se ciljevi, prema mišljenju autora, mogli ostvariti osnivanjem katedre za povijesnu demografiju, utemeljenjem časopisa i organizacijom skupova s metodološkim temama. Nakon zaključnog dijela knjige slijedi opsežan popis radova citiranih u prethodnim poglavljima (255-325 str.), indeks imena (326-336 str.), indeks zemljopisnog nazivlja (337-347 str.) te sažeci na engleskom i francuskom.

Djelo *Povijesna demografija Hrvatske* autora Vladimira Stipetića i Nenada Vekarića plod je dugotrajnih demografskih istraživanja i svakako zaslužuje da ga se uvrsti među neizostavne priručnike za sve one koji se bave proučavanjem stanovništva Hrvatske. Jasno je da je bilo gotovo nemoguće pronaći i objediniti sve radove u Hrvatskoj koji se bave proučavanjem stanovništva, ali autori su kvalitetno i svestrano ispunili zadaću ovoga rada i prikupili većinu radova s tom tematikom i poneki nedostatak koji se može primijetiti u ovoj knjizi nemjerljiv je u usporedbi s golemim trudom uloženi u ovo djelo i njegovim značenjem za sve one koji se bave ili će se baviti proučavanjem stanovništva Hrvatske s bilo kojeg aspekta.

Vera Graovac

Robert STOCK, *Africa South of the Sahara, A Geographical Interpretation* – The Guilford Press, New York, London, 2004, 479 str.

U izdanju The Guilford Pressa 2004. objavljena je knjiga Roberta Stocka *Africa South of the Sahara*. Robert Stock radi kao međunarodni koordinator na Fakultetu znanosti i umjetnosti pri Sveučilištu Saskatchewan, Kanada, a doktorirao je na Sveučilištu Liverpool. Dugi niz godina bavi se proučavanjem geografskih oobilježja afričkog kontinenta. Rezultat je tih istraživanja i ova knjiga koja se ove godine pojavila u svojem drugom, izmjenjenom i dopunjenom izdanju.

Riječ je o obimnom djelu čija je svrha, prema autorovim riječima, stvoriti kod čitatelja osnovu za daljnje proučavanje Afrike i nije namijenjena isključivo geografima iako se u podnaslovu knjige navodi da je riječ o geografskoj interpretaciji. Objekt autorovog zanimanja jest afrički kontinent južno od Sahare, dakle onaj prostor koji se u literaturi naziva prava ili "crna" Afrika. Prostor sjeverne Afrike imao je različit povijesno-geografski razvojni put i oduvijek je smatran dijelom Starog svijeta za razliku od subsaharske Afrike koja je predstavljala Novi Svijet.

Struktura i sadržaj teksta ukazuju na namjeru autora da se odmakne od uobičajenog, često suhoparnog i zamornog, pristupa regionalnoj geografiji. Ne robujući šablonama autor se bez prevelikog uvodnog dijela prebacuje na suvremenu problematiku Afrike objašnjavajući dinamiku suvremenih političkih, gospodarskih, društvenih i ekoloških procesa s geografskog stajališta. Svim tim procesima autor nastoji pridodati i povijesnu dimenziju kako bi manje upućenom čitatelju bilo lakše shvatiti današnje stanje. Tekst je društveno i donekle politički angažiran jer čitatelje nastoji aktivno uključiti u suvremene afričke probleme i njihovo rješavanje čime knjiga dobiva i socijalnu dimenziju.

Jedan od zadataka knjige je, prema autorovom navodu, da izmjeni predodžbu Afrike i njenog stanovništva u očima zapadnog svijeta, odnosno da ukaže i na pozitivne i na negativne

strane afričke suvremenosti. Afriku se na Zapadu promatra isključivo kroz prizmu stalnih ratnih sukoba (Liberija, Angola, Kongo DR, Sierra Leone) i rastuće epidemije HIV/AIDS-a dok se često zanemaruju pozitivne strane afričkog razvoja, poput rastuće demokratizacije i jačanja civilnog društva te političkog ujedinjenja Afrike. Stock ne "bježi" od rasprave o negativnim pojavama ali nastoji uravnotežiti prikaz i dobrih i loših strana suvremene Afrike. Ne zapostavlja niti ulogu razvijenih zapadnih zemalja u afričkom razvoju, često naglašavajući poguban utjecaj interesa velikih multinacionalnih kompanija na gopsodarsku i političku stabilnost Afrike.

Knjiga je podjeljena na 12 velikih cjelina: Uvod, Opći pregled, Fizički prostor, Afrika u povijesnoj perspektivi, Dinamika stanovništva, Ruralna gospodarstva, Urbana gospodarstva i društvo, Društvena geografija, Prirodna bogatstva, Afrička gospodarstva, Politička geografija: Regionalne studije i Zaključak. Gotovo sve cjeline podjeljene su na poglavlja kojih ukupno ima 30. Posebno vrijedan dodatak knjizi čini mali riječnik na samom kraju teksta u kojem su objašnjeni najkarakterističniji pojmovi i kratice korištene u tekstu čime je značajno olakšano njegovo korištenje.

U uvodnom dijelu objašnjeni su neki karakteristični suvremeni procesi na kojima se temelji daljnji tekst kao i njihova povijesna geneza. Objašnjeni su i osnovni čimbenici gospodarskog i političkog razvoja s odgovarajućim primjerima, a naglašena je i važna uloga prirodne osnove za opći razvoj afričkih zemalja. U Općem pregledu obrađuju se osnovni geografski podaci o Africi s naglaskom na suvremenu kartu Afrike. Posebna pozornost posvećena je i razvoju predodžbe o Africi na Zapadu pocrtavajući brojne zablude koje su vladale u tamošnjem javnom mišljenju i koje do danas nisu potpuno iskorijenjene. Pregled završava s poglavljem o afričkoj kulturi i društvu.

Cjelina koja se bavi prirodnom osnovom započinje kratkim geološkim i geomorfološkim pregledom Afrike, a nastavlja s klimatskim posebnostima kontinenta. Najvredniji dio ove cjeline jest 6. poglavlje o biogeografiji i ekologiji, koje je u biti prikaz međudjelovanja čovjeka i prirodne osnove s posebno naglašenim ekološkim problemima. U poglavljima koja se bave burnom afričkom poviješću (7., 8. i 9. poglavlje) Stock daje detaljan prikaz kolonijalnog osvajanja Afrike i borbe afričkih naroda za oslobođenje ali prikazuje i Afriku prije europskih osvajanja. Povijesni pregled nije samom sebi svrha već služi isključivo kao nužna podloga razumijevanju suvremene Afrike.

Poglavlja o stanovništvu nisu orijentirana prema prikazu što većeg broja statističkih podataka već teže prikazivanju i pojašnjavanju suvremenih procesa i pojava u demogeografiji Afrike. Demografska eksplozija i rast broja oboljelih od HIV/AIDS-a u središtu su autorovog zanimanja, a zasebno je poglavlje posvećeno i migracijama stanovništva. Svaka pojava i proces popraćena je i konkretnim primjerima kako bi se čitatelju olakšalo razumijevanje tematike. Zasebna cjelina posvećena je ruralnim gospodarstvima koja još dominiraju u afričkoj ekonomiji. Osim toga, predočene su i sadašnje prehrambene prilike kao odarz ukupnog gospodarskog razvoja kao i problemi koji se javljaju na tom polju, a sve je iznova popraćeno izvrsnim primjerima iz pojedinih afričkih zemalja. Rastuće urbano gospodarstvo i društvo predstavlja cjelinu koja je posvećena suvremenoj Africi, Africi koja je okrenuta modernom gospodarskom razvitku koji prati rast gradova i porast udjela gradskog stanovništva. Takav razvoj prate i brojni problemi, stoga je zasebno poglavlje posvećeno prostornom razvoju grada i problemima pojave sirotinjskih predgrađa zbog povećanog demografskog pritiska na gradski iz ruralnog prostora.

Društvena geografija dio je knjige u kojoj je autor ponajbolje zabilježio današnju Afriku. Naročito je zanimljivo da je autor dva poglavlja posvetio ženama i djeci Afrike kao skupinama stanovništva koje su zanemarivane u suvremenoj geografskoj literaturi. I žene i djeca Afrike najveće su žrtve društvenog i gospodarskog stanja u Africi. Autor naglašava njihovu ulogu u tradicionalnom i suvremenom gospodarstvu i životu uopće objašnjavajući promjene koje su se zbile u posljednjem desetljeću i koje su utjecale na promjenu njihovog položaja.

Prirodna bogatstva Afrike, naročito rude, guraju kontinent u tokove svjetskog gospodarstva, pa se njima bave tri poglavlja. Osim ruda, voda, te biljni i životinjski svijet naglašeni su kao moguća osnova za razvoj gospodarstva kontinenta u uvjetima suvremene ekonomije. Opće karakteristike afričkog gospodarstva predmet su proučavanja 25, 26, i 27. poglavlja. Afrika je

stavljena u kontekst globalnog gospodarstva, naglašena je njena premala važnost u tom sustavu kao i potreba da se Afrika aktivnije uključi u svjetske gospodarske tokove umjesto da bude tek puki izvoznik sirovina. Obradeni su i primjeri nacionalnih gospodarstava s naglaskom na međusobno povezivanje afričkih država po uzoru na EU.

Dio teksta koji se odnosi na političku geografiju donosi tri konkretna primjera afričkih zemalja. Svaki od tih primjera usredotočuje se na onaj proces koji određuje sveobuhvatan razvoj pojedine države. Tako se u slučaju Nigerije navodi politika smanjivanja različitosti između muslimanskog sjevera i pretežno kršćanskog istoka i zapada zemlje kao preduvjet za ozbiljan i neometan napredak zemlje. Prikaz Južnoafričke Republike govori o postapartheidskom društvu i njegovim procesima kao i o suvremenim odnosima bijelog i crnog stanovništva. Poglavlje o Ugandi Tanzaniji i Keniji orijentirano je na proučavanje mogućnosti gospodarske i političke integracije ovih zemalja.

U zaključku na kraju teksta autor promišlja u kojem će smjeru krenuti razvoj afričkog društva u sljedećim godinama i koji su najveći izazovi koji očekuju Afriku na tom putu. Sva poglavlja u ovoj knjizi popraćena su i brojnim grafičkim priložima (karte, fotografije, grafikon i sl.) koji na kvalitetan način prate tekst i olakšavaju čitateljima predodžbu prostora i procesa u njemu. Posebna vrijednost su i "prozorčići" (autor ih naziva vinjetama) s tekstem. U tim "prozorčićima" detaljnije su obrađene neke posebnosti vezane uz tematiku poglavlja, a sadržajem čine i najzanimljiviji dio knjige.

Uz svako poglavlje nalazi se i popis dodatne literature kojom čitatelj može produbiti znanje o određenoj tematici. Također se, kao vrlo vrijedan dodatak, uz poglavlja nalaze i internet stranice čime je olakšano podublivanje znanja.

Knjiga Roberta Stocka opširna je i sadržajna studija o Africi s geografskog aspekta. Njena glavna kvaliteta je ta da može poslužiti i kao sveučilišni udžbenik i kao polazište za dublja istraživanja suvremenih afričkih procesa, ali je istovremeno dovoljno jednostavno napisana da može poslužiti i čitateljima koji imaju malu razinu znanja o Africi. I tim čitateljima ova će knjiga poslužiti kao izvor osnovnih znanja o ovome kontinentu. Knjiga je i dobar predložak kako danas treba pristupati proučavanju regionalne geografije i propust je što nije prevedena na hrvatski da bi i našim čitateljima omogućila uvid ne samo u Afriku, već i u metodologiju i stil pisanja suvremene regionalne geografije.

Robert Lončarić

Mirela SLUKAN ALTIĆ, Povijesni atlas gradova, I. svezak Bjelovar, Državni arhiv Bjelovar – Hrvatski državni arhiv Zagreb, 2003.

U izdanju Državnog arhiva Bjelovar i Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, a uz financijsku potporu grada Bjelovara, Bjelovarsko-bilogorske županije, Croatia osiguranja d.d., Poduzeća za ceste d.d. i Ministarstva znanosti i tehnologije, objavljen je 2003. g. povijesni atlas grada Bjelovara. Recenzenti su prof. Željko Pleskalt i prof. Mladen Medar, a naklada je 800 primjeraka.

Tekst je u cjelosti tiskan dvojezično, uz hrvatski i na engleskom jeziku, jer je projekt "Povijesni atlas gradova" u Hrvatskoj sastavnica međunarodnog projekta komparativne studije europskih gradova koji podržava *Commission internationale pour l'histoire des villes* i uključuje se u međunarodnu inicijativu *Historical Towns*. Većinu poglavlja tekstualnog dijela atlasa napisala je autorica, dr. sc. Mirela Slukan-Altić, poglavlje o povijesti naseljenosti bjelovarskog kraja mr. Goran Jakovljević, a poglavlje o obilježjima arhitekture grada Bjelovara prof. Mladen Medar. Prijevod na engleski prof. Marina Hadžiomerović. Atlas ima tvrdi uvez i ukupno 213 stranica.

Kao i svaki atlas, i Povijesni atlas grada Bjelovara, sastoji se od tekstualnog i kartografskog dijela. Kartografska zbirka sadrži kvalitetne i dobro čitljive reprodukcije karata i planova grada, i tako okuplja sve relevantne kartografske izvore za povijesno – geografski razvoj grada Bjelovara. Prvo poglavlje, na tri stranice, obrađuje prirodnogeografske uvjete razvoja grada i

njegove okolice, uz opis položaja, morfoloških, klimatskih, vegetacijskih i pedoloških značajki kraja. U drugom poglavlju je na deset stranica objašnjena povijesno-geografska okolnost naseljavanja i naseljenost bjelovarskog kraja do osnutka grada sredinom 18. stoljeća (M. Terezija 1756. godine). Treće poglavlje na sedam stranica donosi pregled najvažnijih događanja iz vremena kad su Bjelovar i njegova okolica bili na braniku "ostataka-ostataka" Hrvatske, tijekom 16. i 17. stoljeća. Tekst je popraćen sa šest zemljovida iz razdoblja od 1528. do 1690. godine. Četvrto poglavlje na devedeset dvije stranice vrlo detaljno prati prostorni razvoj i izgradnju Bjelovara od osnutka do danas, a peto na petnaest stranica predstavlja obilježja arhitekture grada Bjelovara. Uz bogat i zanimljiv tekst, tu je i 8 povijesnih karata, 33 plana (grada ili njegovih dijelova, katastarskih planova drugih naselja ili dijelova općine), 109 fotografija (značajnih kulturno-povijesnih spomenika, važnih ulica, trgova, perivoja, šetnica, kulturnih društava i gospodarskih objekata), 17 kopija značajnih dokumenata i 13 nacrti, tlocrta ili skica za izradu gospodarskih objekata, crkava, škola i gradske kanalizacije, sve u crno-bijeloj tehnici. Šesto poglavlje je samo grafičko. Na četrdeset osam, uglavnom kolor stranica, daje se pregled kartografskih izvora grada Bjelovara, od najstarijeg plana grada iz 1772. godine, do suvremenih planova Bjelovara i pojedinih njegovih dijelova; ukupno 49. Na kraju su bibliografski podaci o kartografskim izvorima grada Bjelovara, bibliografija, sažetak na engleskom jeziku i kazalo pojmova.

Ovo hvale vrijedno djelo ima multidisciplinarno značenje, a za geografe je interesantno kako u kartografskom pogledu tako i u svrhu svekolikog potpunijeg povijesno-zemljopisnog upoznavanja grada Bjelovara i njegove okolice od najstarijih vremena do danas.

Mirela SLUKAN ALTIĆ, Povijesni atlas gradova, II. svezak Sisak, Državni arhiv Sisak – Hrvatski državni arhiv, 2004.

Povijesni atlas grada Siska je drugi svezak edicije *Povijesni atlas gradova* u projektu Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, a u realizaciji Hrvatskog državnog arhiva 2004. Atlas je tiskan u 900 primjeraka, ima 241 stranicu, 10 poglavlja, opširan tekstualni prikaz i bogatu kartografsku zbirku koja sadrži kvalitetne i lako čitljive reprodukcije zemljovida i planova. S obzirom da je koncept rada temeljen na iskustvima sličnih projekata iz Njemačke, Austrije i drugih zemalja Srednje i Zapadne Europe, analiza kartografskih izvora omogućuje nove spoznaje o prostornom razvoju Siska, kao i njegovu usporedbu s drugim gradovima Hrvatske i Europe.

Dr. sc. Mirela Slukan Altić je autorica glavnine teksta i analiza, poglavlje o povijesnom razvoju napisao je dipl. ing. arh. Domagoj Vuković, a o arhitekturi i kulturnoj baštini prof. Ljerk Metož. Tekst je na engleski prevela prof. Marina Hadžiomerović. Suizdavač atlasa je Državni arhiv Sisak, recenzenti su dipl. polit. Nela Kušanić, prof. dr. sc. Ivo Maroević, dr.sc. Ivica Golec i Davorka Obradović.

Atlas sadrži 32 zemljovida (fizički, tematski, vojni, hidrografske, topografske, prometne), od čega su 3 u boji. Izuzetno veliko je bogatstvo planova (cijelog grada Siska, pojedinih njegovih dijelova, katastarski, urbanistički, projektni, GUP), ukupno 73, od toga 37 u boji. Također, brojne su vedute, prikazi, crteži, makete i nacrti (ukupno 26, u boji 8), kao i fotografije ulica, zgrada, trgova, kulturno-povijesnih i gospodarskih objekata, mostova, perivoja i sl, ukupno 75. Sedam grafika prikazuje važne dokumente ili naslovnice knjiga.

Poglavlje *Prirodnogeografski uvjeti razvoja Siska* na pet stranica objašnjava važnost položaja i smještaja Siska, još od davne Segestike iz 4. st. pr. Kr., sve do suvremenog doba, hidrografske značajke, reljef, klimu, biljni pokrov i tlo. Deset stranica drugog poglavlja *Od prvog staništa do ilirsko-keltske Segestike i rimske Siscije* proučava pretpovijesno naseljavanje Siska i njegovog kraja, značenje rimske Siscie i ranokršćansko doba, te njihov utjecaj na današnju urbanu strukturu Siska.

U poglavlju *Sisačko srednjovjekovlje* opisana su i kartografski dokumentirana razdoblja od propasti antičke Siscie do prodora Turaka. Najopsežnije je četvrto poglavlje u kojem je obrađeno i zemljovidima, planovima, fotografijama i ostalim priložima dokumentirano razdoblje

razvoja i izgradnje Siska od 16. stoljeća do današnjih dana, (ukupno 109 stranica). S obzirom na značenje bitke kod Siska, izgradnju sisačke utvrde i uspostavu obrambene granice na Kupi, velik dio građe odnosi se na "Vojni Sisak". Zatim su obrađeni njegovi usponi i stradanja tijekom XX. stoljeća sve do razaranja u velikosrpskoj agresiji, obnova u slobodnoj i suverenoj Hrvatskoj državi i razvoj u snažni regionalni centar Središnje Hrvatske.

Poglavlje *Osobine arhitekture grada Siska i njegova zaštićena graditeljska kulturna baština*, na šesnaest stranica dokumentira razvoj grada Siska tijekom dva tisućljeća stare povijesti s aspekta arhitekture i graditeljstva, stilove i izgradnju kapitalnih objekata u Sisku, sve do "industrijske arhitekture" XX. stoljeća.

Vizualno najljepši dio je šesto poglavlje koje daje pregled kartografskih izvora grada Siska na 49 koloriranih stranica reprodukcija topografskih zemljovida, katastarskih, projektnih i drugih planova i nacrti, od rekonstrukcije antičke Siscie do najnovijeg GUP-a i detaljnih planova pojedinih dijelova grada. Posljednjih dvadesetak stranica atlasa odnosi se na bibliografske podatke o kartografskim izvorima grada Siska, bibliografiju (arhivski izvori, objavljeni izvori i literatura), sažetak na engleskom jeziku i mjestopisno kazalo.

Premda je knjiga naslovljena kao "povijesni atlas", jednako je dragocjen izvor prostornih podataka i zrcalo znanstvenih postignuća za geografe i mnoge druge.

Kata Magaš